

ΖΑΝ ΖΩΡΕΣ

Τ Ο Λ Σ Τ Ο Η Σ

Β'.

Μές σαυτή τήν κρίση δερνότανε δυό τρία χρόνια και τέλος βγήκε απ' αυτή με τήν ακόλουθη παρατήρηση : 'Εγώ δέν μπορώ νά ζήσω, γιατί ή ζωή μου φαίνεται βαρειά, βαρειά, μιὰ και δέν ξαίρω τὸ νόημά της, κι ἔμωσ εἶναι γύρω μου, πέρα ἀπὸ τοὺς κύκλους τῶν προνομιούχων ὅπου ή ψυχή μου ἴσαμε τώρα ἔζησε, ἑκατομμύρια κ' ἑκατομμύρια ἀνθρώποι ἀπὸ αἰῶνες εἶτανε ἑκατομμύρια κ' ἑκατομμύρια ἀνθρώποι πού μες στή βαρύτατη δουλειά, μες στή φτώχεια, μες στή στέρηση, μες στή ἀρρώστεια, μπορέσανε νά βροῦνε τὸ μυστικὸ νά σηκώσουν, δίχως νά λυγίσουν και νά πελιστοῦνε, τὸ βαρὺ φορτιὸ τῆς ζωῆς. Και, σκυδοντας πρὸς αὐτὰ τὰ πλήθη ὁ Τολστόης, ἔλεγε : ζήσανε και μπορέσανε νά ζήσουνε γιατί εἶτανε ὑπομονετικοί, γιατί εἶτανε εὐλαβητικοί, γιατί μιὰ μεγάλη παράδοση ἔφερνε μέσα τους τὴ χριστιανικὴ δύναμη, κ' ἐγώ, δὲ θέλω νά πάρω ὅλες τίς πρόληψές τους και τίς δεισεδαιμονίες τους, δέν πιστεύω μήτε θά πιστέψω στὰ θάματα, δέν πιστεύω μήτε θά πιστέψω στὰ συναξάρια πού εἶναι τὸ περιτύλιμα τοῦ χριστιανισμοῦ. "Ἄς μὴ μεῦ μιλάνε γιὰ τὴ γέννηση τοῦ Χριστοῦ πού ἔγινε με θάμα, ἢ γιὰ τὴν Ἀνάσταση, πού δέν εἶτανε δυνατὸ νά γίνει. "Ἄς μὴν ἔρχεται νά μεῦ λέει ὁ παπὰς τὴν ὥρα πού μεῦ δίνει τὴ μετάληψη πὼς μεῦ δίνει τὸ σῶμα και τὸ αἷμα τοῦ Σωτήρα. "Ὁλ' αὐτὰ εἶναι παιδιάστικα σύμβολα, παιδιάστικα συναξάρια, μὰ, ἀπ' αὐτὰ τὰ σύμβολα, ἀπ' αὐτὰ νά συναξάρια, θέλω νά βγάλω, θέλω νά μαζέψω τὸ πνεῦμα τῆς πίστευ, τῆς ὑπομονῆς, τῆς ἐνωτης, τῆς ἀγάπης, τῆς ἐνωσης τῶν ἀνθρώπων μεταξύ τους μέσα στὸ Θεὸ και με τὸ Θεὸ, πού εἶναι ἡ βίωση και τὸ φόντο τοῦ χριστιανισμοῦ. Και δίχως νά ρωτήσω ποιά εἶναι τὰ σύννεφα τῆς ιδιοτροπίας, τῆς τρέλας ἢ τῶν συναξαριῶν πού καθρεφτίζει ὁ μεγάλος ποταμὸς τῆς χριστιανικῆς παράδοσης θά βυθιστῶ, θά λουστῶ σαυτὸν τὸν ποταμὸ γιὰ νά ξαναδρῶ ἐκεῖ τὴν ἀγνότητα, τὴ δύναμη και τὴ ζωὴ. Και τότε εἶπε πὼς ἔπαιρνε γιὰ κανόνα τῆς ζωῆς του τὸ Βαγγέλιο, ὄχι τὸ Βαγγέλιο τῶν ὀρθόδοξων, ὄχι τὸ Βαγγέλιο τῶν παπάδων, μὰ τὸ ἐνστιγματικὸ κ' αἰῶνιο βγγέλιο τῶν φτωχῶν, και γιὰ νά τὸ πιστέψει ὅπως αὐτὸς εἶπε στὸν ἑαυτὸ του. Πρέπει νά γίνω ὡς κι αὐτοί, πρέπει νά ξηγήσω τὸ Βγγέλιο με τὴν ἠθικὴ του αὐστηρότητα. Ἰσαμε σήμερα οἱ ἀνθρώποι ἀπὸ δειλία ἢ ἀπὸ ἐγωισμὸ εἶχανε συνθηκολογήσει με τὸ Βαγγέλιο. Τὸ Βγγέλιο τοὺς λέει νάνα φτωχοί, και φαντάζονται πὼς μποροῦνε νά μένουνε χριστιανοί, μένοντες και πλούσιοι. Τὸ

Βαγγέλιο τοὺς λέει : 'Ὁ Θεὸς πού φροντίζει γιὰ τὰ πουλιὰ τοῦρανοῦ φροντίζει και γιὰ τοὺς ἀνθρώπους. Τὸ Βαγγέλιο λέει λόγια ἀγάπης κ' εἰρήνης. Ἐκατομμύρια κ' ἑκατομμύρια ἀνθρώποι ὁμωσ φαντάζονται πὼς εἶναι χριστιανοί, γδύνοντας, κάνοντας τοὺς ἀδερφοὺς τους νά πονοῦν, και κηρύχοντας ἀπὸ τάξη σὲ τάξη και ἀπὸ φυλὴ σὲ φυλὴ τὸν ἀλληλοσκοτωμὸ τῶν ἀνθρώπων.

Αἱ λοιπόν, ἐγώ, εἶπε ὁ Τολστόης, θέλω νά γυρέψω ἀπὸ τοὺς ἀνθρώπους, πάνω ἀπὸ τοὺς νόμους, πάνω ἀπὸ τίς ἱεροτελεστίες, νάνα οἱ ἀνθρώποι τοῦ βαγγέλιου, και δέν τοὺς λέω : ὑποταχτεῖτε, μήτε τοὺς λέω : ἀντιταχτεῖτε με τὴ βία. θέλω νά ἐπιτύχουν και νά ἐπιβάλουν τὴν εἰρήνη με εἰρηνικὰ μέσα. Και δὲ θέλω οἱ φτωχοὶ βασανισμένοι νά χύσουν τὸ αἷμα τῶν δυνατῶν. θέλω νά περιοριστοῦνε στήν παθητικὴν ἀντίσταση, νά περιοριστοῦνε στὸ νάρνηθοῦν ὑποταγῇ στήν ἀδικὴ ἐξουσία και τὴ μέρα πού δίχως βιασότητες, δίχως ἀντιγραφή τῶν ἀγριῶν τρόπων τῶν δυνατῶν, δίχως τραγικὴν ἐπανάσταση κατὰ τὸ δυτικὸ τρόπο, τὰ ἑκατομμύρια οἱ φτωχοὶ θάρνηθοῦνε τίς καρδιὰς και τὰ χέρια τους, στὸ ἔργο τῆς ἀδικίας, τοῦ πολέμου και τοῦ σκοτωμοῦ, τὰ μέρα ἐκεῖνη οἱ παλιὰς ἐξουσίες τῆς ψευτιάς και τῆς καταπίεσης θά πέσουν μόνες τους. Νὰ, σὲ ποῖδ διδασμα, σὲ ποῖδν ἀναρχισμὸ ἀπὸ παράδοση και μαζὶ ἐπαναστατικὸ, ἔφτασεν ὁ Τολστόης. "Ὁμωσ, δὲ θά καταλαβαίναμε τὸν Τολστόη ἂν φανταζόμαστε πὼς αὐτὴ ἡ κρίση εἶτανε κάτι ἀπροσχεδιαστο, κι ἂ θελήσετε νά ξαναδιαβάστε κάτω ἀπὸ τὸ φέγγος τῆς δραματικῆς κρίσης τῆς συνειδησῆς του τὰ προηγούμενα ἔργα του, τὰ ἔργα τῆς κοσμικῆς, ἂ θέλετε, ἐποχῆς του, θά δεῖτε πὼς ἀπὸ τότε, μέσα στὸ ἔργο τοῦ εὐγενικοῦ αὐτοῦ και παράξενου μυαλοῦ, ἔλα εἶχανε τὴν ἴδια κατεύθυνση, ἔλα προαναγγέλλανε τούτη τὴν κρίση. Μές στὸ προηγούμενο ἔργο θά βρεῖτε πρῶτα πρῶτα αὐτὸ τὸ ξεφρενιασμένο πάθος γιὰ τὴ ζωὴ, τὸ χαρακτηριστικὸ τῆς μυστικοπάθειας.

"Ὅταν ὁ Τολστόης, μόλις εἴκοσι χρόνων, ἔφυγε γιὰ τὸν Καύκασο, σημεῖωσε τὴν ὑπερπληθῆρα τῆς ζωῆς πού εἶχε μέσα του κ' ἔλεγε : Αὐτὸ πού νιώθω μέσα μου εἶναι μιὰ βαθειὰ και θερμὴ ἀγάπη γιὰ μένα και γιὰ κάθε καλὸ κι ὁμορφὸ πού θά μπορούσε νάναπτυχτεῖ μέσα μου. Και τὸν καιρὸ πού ὁ Τολστόης εἶχε αὐτὸ τὸ πάθος γιὰ τὴ ζωὴ, ἔπαιρνε στὰ σοβαρά, παιδὶ ἀκόμα, ἔλα τὰ συστήματα πού γυρούανε νά τοῦ ξηγήσουν τὸ νόημα τῆς ζωῆς.

"Ἄ, δέν εἶτανε ὅπως γιὰ τοὺς φοιτητὲς ἢ τοὺς διδάχτορες μας τῆς φιλοσοφίας τύποι ἀπλοὶ πού περ-

νοῦνε ἀπὸ τὸ πνέμα. Ὁ Τολστόης διαβάζοντας τὰ ἔργα τῶν στωϊκῶν, ἔλεγε μέσα του : Πρέπει νὰ μάθω καὶ γὼ νὰ εἶμαι στωϊκός. Καὶ βδομάδες ἢ μῆνες ὀλόκληρες, ὅσο ζοῦσε κάτω ἀπ' αὐτὴ τὴν ἀντίληψη τῆς ζωῆς, ὑπόταχνε τὸν ἑαυτὸ του σὲ στέρησεις, σὲ δοκιμασίες, σὲ θεληματικές τιμωρίες. Ὑστερα διέβασε στοὺς γερμανοὺς φιλόσοφους πῶς ὁ κόσμος δὲν εἶτανε, χωρὶς ἀμωβολία, παρὰ μιὰ φαντασμαγορία, πῶς αὐτὸ ποὺ νομίζουμε πῶς βλέπουμε καὶ ἀκοῦμε δὲν εἶναι παρὰ μιὰ μεγάλη αὐταπάτη, μιὰ προσβολὴ τοῦ ἑαυτοῦ μας, πῶς ὁ κόσμος στὴν πραγματικότητά του δὲν εἶναι παρὰ μιὰ ἀπάτη ποὺ γεννιέται ἀπὸ τὸ ἐγὼ μας, ποὺ ξεπλώνεται, ποὺ ἐκδηλώνεται ἔξω ἀπὸ μᾶς, καὶ αὐτὸς γιὰ μιὰ στιγμή τόσο ταρᾶ χτηκε ἀπ' αὐτὴ τὴ σκέψη ποὺ μὲ μιὰ παιδικὴ ἀφέλεια ἀνακατεμένη μὲ τὴ φιλοσοφικὴ σοβαρότητα κατάντησε νὰ ζεῖ μὲς στὴν ἐλπίδα πῶς τὸ ἐγὼ του δὲ θᾶχε τὸν καιρὸ νὰ προβάλλει καὶ ἄλλες εἰκόνες, παρὰ πῶς θᾶδρισκε σὲ κατάσταση γύμνιας τὸ παγκόσμιο μηδέν.

Σὰς ἀνάφερα ἔλ' αὐτὰ, ποὺ μπορεῖ νὰ σᾶς φανοῦν καὶ παιδικακίγια, γιὰ εἶναι τὸ σημάδι τοῦ παρᾶξενου, τοῦ μοναδικοῦ πάθους ποὺ εἶχε αὐτὴ ἡ νέα ψυχὴ γιὰ τὴ μελέτη τοῦ προβληματοῦ τῆς ζωῆς. Ὑστερα ἔρχεται, καὶ νωρὶς νωρὶς, ἡ ἀγάπη ἢ παθιασμένη, ἢ ἀδιάλλακτη, τῆς ἀλήθειας, ὅταν μᾶς δηγιέται γιὰ τὴ Σεβαστόπολη, ὅταν δείχνει τὸ μίγμα τοῦ μεγαλείου καὶ τῆς ἀδυναμίας ποὺ κλείνουνε ὄλες οἱ ψυχές, ὅταν λέει : Στὸ ἔργο μου μέσα δὲν ἔχω ἤρωες, ὄλοι εἶναι ἢ καλοὶ ἢ κακοί. Δὲν ἔχω καὶ δὲ θᾶχω παρὰ ἓνα ἤρωα, τὴν ἀλήθεια. Καὶ τὴν ἴδια ἐποχὴ ξυπνοῦσε μέσα του τὸ πάθος τῆς ἀπλότητος, τὸ μίτος τῆς ζωῆς τοῦ σαλονιοῦ, τῶν ψεύτικων περιπλοκῶν τῆς ζωῆς, καὶ αὐτὴν τὴν πρωτόγονη ἀπλότητα, αὐτὴ τὴ μεγαλόπρεπη καὶ ἀπλὴ ὁμορφιὰ τῆς φύσης πῆγε νάνασάνει στὸν Καύκασο. Ἄ, μὲς στὸ βιβλίον τοῦ γιὰ τὸν Καύκασο εἶναι μιὰ συγκινητικὴ καὶ θαυμαστὴ σελίδα ὅπου θὰ μπορέσετε νὰ βρεῖτε αὐτὸ ποὺ ἐγὼ λέω πάθος τῆς ζωῆς καὶ πνέμα τῆς θυσίας.

Μιὰ μέρα ὁ Τολστόης κυνηγῶντας μονάχος, πληνημένος μιὰ ζεστὴ καλοκαιρινὴ μέρα μὲς σ' ἓνα δάσος ποὺ δὲν ἤξαιρε, σταμάτησε κάτω ἀπὸνα δέντρο. Μυριάδες μύγες τὸν τριγυρίζανε, πέσανε ἀπάνω του, ἀρχίσανε νὰ τὸν κεντοῦνε, νὰ τὸν ἐρεθίζουνε σὲ βαθμὸν τρέλας. Θᾶβαζε τὶς φωνές ἀπὸ τὸ θυμὸ του, ὅταν συλλογίστηκε : Οἱ ἄνθρωποι αὐτοῦ τοῦ τόπου ὑποφέρουν ἔλ' αὐτὰ καὶ ζοῦνε μ' ἔλ' αὐτὰ, γιὰ νὰ μὴν τὰ ὑποφέρω κ' ἐγὼ ; Κι ἀμέσως τὰ κεντῆματα τοῦ γίνανε περισσότερο ὑποφερτὰ καὶ λιγώτερο ἐνοχλητικὰ. Τότε συλλογίστηκε ὅλη αὐτὴ τὴ γονιμότητα τῆς ζωῆς μὲς στὸ δάσος. Εἶπε μέσα του πῶς κάθε μιὰ ἀπὸ τὰ ἑκατομμύρια τὶς μύγες ἔλεγε ἐγὼ, ὅπως καὶ αὐτὸς ὁ ἴδιος ὁ Τολστόης ἔλεγε: ἐγὼ,

καὶ πῶς τὸ βουητὸ τους εἶτανε ἴσως τὸ πολεμικὸ σάλπισμα ὄλου αὐτοῦ τοῦ στρατοῦ τῶν τόσο μικρῶν ὄντων ποὺ σήμαινε τὴν ἐπίθεσή τους ἐναντία στὴ γιγάντια αὐτὴ λεία ποὺ εἶχε πλανηθεῖ μὲς στὸ δάσος κ' ἔνωσε πῶς δὲν εἶτανε αὐτὸς παρὰ ἓνα ἄτομο ποὺ ζοῦσε μὲς στὴν ἀμέτρητη στρατιὰ τῶν ἀτόμων, ἓνα ἐγὼ μικροσκοπικὸ, ἐφήμερο καὶ ἄθλιο, χαμένο ἀνάμεσα στὰ ἑκατομμύρια τῶν ἄλλων ἐφήμερων ἄθλιων καὶ περιορισμένων σὰν καὶ αὐτὸν ὄντων καὶ δὲν εἶχε παρὰ ἓνα μόνο μέσο νὰ ξεφύγει ἀπὸ τὸ παγκόσμιο αὐτὸ μηδέν, καὶ αὐτὸ εἶτανε νὰ ξανασηκωθεῖ, νὰ ξαναγίνει, καὶ συλλογίστηκε. Ἡ ζωὴ δὲν ἔχει καμιὰ σημασία σὰ δὲν εἶμ' ἔτοιμος νὰ τὴ θυσιάσω γιὰ τοὺς ἄλλους. Μὲ τὸ στενὸ ἐγωῖσμὸ τὸ ἀνθρώπινο ἄτομο χάνεται μὲς στὸ ἀπειρο τῶν ἄλλων ἐγωῖσμων Ἄν ὅμως μάθει νὰ θυσιάζεται γίνεται ἀνώτερος ἀπ' ὄλους, ὄλους τοὺς περιβάλλει καὶ στέκεται πάνω ἀπ' ὅλα σὰν κάτι αἰώνιο καὶ ποὺ δὲν μπορεῖ νὰ χαθεῖ. Ἄ, ἔτσι μὲς στὸ πρωτόγονο δάσος τοῦ Καυκάσου, σὲ ἡλικία εἰκοσιπέντε περίπου χρόνων, ὁ Τολστόης εἶχε πάρει τὸ σπέρμα τῆς μεγάλης μουσικεπάθους κρήσης ποὺ θὰ ξεσοῦσε εἰκοσιπέντε χρόνια ἀργότερα.

Ἐπειτα θὰ προσέξατε τι θέση ἔχει τὸ δάσος, στὸ ἔργο τοῦ Τολστόη καὶ γιὰ τὸ ὄχι μόνο στὸ βιβλίον τοῦ γιὰ τὸν Καύκασο, μὰ καὶ στὴν Ἐμολογοσησί του μιλάει γιὰ ἰδέες ποὺ τὸ ἤρθανε μὲς στὰ δάση, καὶ γιὰ τὴν ; Γιὰ τὸ δάσος ἔχει μιὰ θαυμαστὴ συμβολικὴ δύναμη, γιὰ ἔχει μέσα του τὴν ἀνάδρα τῆς ζωῆς καὶ μαζί τὸ μυστήριον. Αἱ λοιπὸν, ὁ Τολστόης ἀπὸ κείνη τὴν ἐποχὴ ξεσηκώθηκεν ἀπ' αὐτὴ τὴ μεγάλη θρησκευτικὴ ἀνύψωση καὶ νὰ γιὰ τὴν ἀγαπάει νὰ περιγράφει τὰ μεγάλα δράματα τοῦ πολέμου. Γιὰ τὸ πόλεμος, ἔβαζε νὰ πεῦμε στὴ στιγμή κάθε ἀνθρώπου στὴ μεγαλύτερη ἐνταση τῆς ζωῆς του, στὸ κατώφλι καὶ στὸ σύνορον τοῦ μυστηρίου. Καὶ θὰ δεῖτε στὶς μελέτες του γιὰ τὴ Σεβαστόπολη στὸ βιβλίον τοῦ Πόλεμος καὶ Εἰρήνη πῶς κάθε στιγμή κάνει νὰ προβάλλουν ἀπὸ τὶς πολεμικὲς συγκλίσεις, οἱ μεγάλες ὁρμές τοῦ μυστικισμοῦ καὶ τῆς θρησκευτικῆς ἐλπίδας.

Κύριοι, ὦ; καὶ στὸ λογοτεχνικὸ χαρακτήρα τοῦ Τολστόη θὰ βρεῖτε αὐτὴ τὴν ἠθικὴ ἐμπνεψη, κυρίαρχη. Δὲ δείχνει ἐνδιαφέρο γιὰ τὰ πράγματα, παρὰ γιὰ νὰ δείξει ἐνδιαφέρο γιὰ τὶς ψυχές. Δὲν μπορεῖτε νὰ τὸν παραβάτετε μήτε μὲ τὸν Μπαλζάκ, μήτε μὲ τὴ Ζωρζ Σάντ μήτε μὲ τὸ Φλωμπέρ, μήτε μὲ τὸ Ζολά. Ὁ Μπαλζάκ, ὅσο ἰδεαλιστὴς καὶ ἂν εἶτανε, ὅσο πνευματιστὴς κατὰ τὸν δικὸν του τὸν τρόπο καὶ ἂν εἶτανε, δείχνει ἐνδιαφέρο στὰ πράγματα μόνο γιὰ τὸν ἑαυτὸν του, καὶ περιγράφοντας τὰ παλιὰ σπῆματα, σὰ νᾶτανε ὄντα μὲ δική τους ὑπαρξὴ δείχνει ἐνδιαφέρο σαυτὰ μόνο γι' αὐτὰ, καὶ ὄχι γιὰ τὸ ἀνθρώπινο δράμα ποὺ θὰ γίνε κει μέσα. Στὴ Ζωρζ Σάντ ἔχει μεγα-

λειωδίκες λυρικές διάχυσες όπου ή ψυχή γίνεται ένα με τή φύση και ξεχνά, να πουμε τὸ πεπωμένο της. Στὸ Φλωμπέρ έχει μιὰ φροντίδα γιὰ τὴ φόρμα, μιὰ τεχνική φροντίδα κυρίαρχη, κ' ἕνα εἶδος περιφρονητικῆς καὶ θλιβερῆς τραχύτητας γιὰ τὴ φτώχη καὶ ἀσημη ἀνθρώπινη γενιά. Στὸ Ζολά τὰ θεάματα κάποτε εἶναι ὑποδλητικά, μὰ ἔχουν ἐπιπόλαιη σκέψη με τὴ ψυχὴ. Θυμηθῆτε τὸ «Μιὰ ἐρωτικὴ σελίδα» καὶ πὼς ἡ νέα ἐκεῖνη γυναίκα ρήχνει, ἀπὸ καιρὸ σὲ καιρὸ ἕνα βλέμμα ἀπὸ ψηλά ἀπὸ τὸ λόφο στὸ Παρίσι με τὶς κοπαδιαστὲς σκέπες. Εἶναι ἕνα θίαμα ποὺ μπαίνει στὴν ψυχὴ, μὰ ποὺ δὲν ἐνσωματώνεται καὶ μέσα. Κι ὅταν δείχνει τὸ κύμα τῆς πολυτάραχης ζωῆς ποὺ περνάει πάνου ἀπὸ τὰ μπουλεδάρινα τοῦ Παρισιῦ σὰν ποτάμι βουδὴ, φορτωμένο με σαρκικὰ πάθια, οἱ ψυχὲς παρασέρνονται στὸ ποτάμι αὐτό, δὲ μποροῦν νὰ λευθερωθοῦν. Ὁ Τολστόης ἔμως, σὰς τὸ ξαναλέω, δὲ δείχνει ἐνδιαφέρο γιὰ τὰ πράματα, παρὰ ὅσο αὐτὰ εἶναι σκετισμένα με τὴ ζωὴ τῶν ψυχῶν καὶ κάθε ψυχῆς. Σκεδὸ δὲν ἔχει ζωγραφιὰς μες στὸ ἔργο του, καὶ, στὸν Πέλεμο καὶ τὴν Εἰρήνη μπόρεσε νὰ δηγῆσει τοὺς ἥρωές του ἴσαμε τὰ πόδια τοῦ βουνοῦ ἔπου, μέσα στὴ δεκεμβριατικὴ νύχτα, ἀνάβαινε στὸ στρατόπεδο τοῦ Ναπολέοντα οἱ φωτιὰς τοῦ Ἀούστερλιτς. Ποτὲ δὲ χάσομεραίε σὲ περιγραφές, καὶ δὲ σοῦ θυμίζει τὴν ἐξωτερικὴ φύση παρὰ ὅταν θέλει νὰ φτάσει σὲ ψυχὲς μαυτὸ τὸ μέσο. Ἔτσι ἕ νέος ποὺ, πάνω στὸ γεφύρι ποὺ στήσανε στὸ Δούναδη κάτου ἀπὸ τὴ φοβέρα τῶν ὀβιδίων, ξανοίγει ἀξαφνα τὴ γλυκύτητα τοῦ ὀρίζοντα καὶ φέρνει σὲ ἀντίθεση, μες στὴν ψυχὴ του, τὴ γαλήνη τῆς φωτόλουστῆς ζωῆς καὶ τὸ σκοτεινὸ μυστήριο τοῦ θανάτου ποὺ πλανιέται πάνω του. Ἔτσι καὶ ὁ πρίγκηπας Ἀντρέας ποὺ ἔπεσε πάνω στὸ ὄροπέδιο τοῦ Πραξεν τὴ στιγμή ποὺ ἔπλαθε φιλέδοξα δνεϊρα, λιποθυμᾷ γιὰ μιὰ στιγμή, ὕστερα πλαγιασμένος ἀνάσκελα, ξαναζωντανεύει καὶ θαμποβλέπει πάνω του γιὰ πρώτη φορά, τὸν οὐρανὸ, τὸ γαλάζιο τὸν οὐρανὸ τὸ βαθὺ τὸν οὐρανὸ τὸ γεμάτο μυστήριο καὶ φῶς, καὶ ἀπορεὶ πὼς ποτὲ στὴ ζωὴ του ἴσαμε τὴν ὄρα ἐκεῖνη δὲν εἶχε φανταστὲ τὸ βάθος τοῦ μυστηρίου καὶ τὸν αἰθέρα τοῦ γαλάζιου αὐτοῦ οὐρανοῦ ἔπου περνοῦσαν ψηλά, κάτι ἀνάλαφρα σύννεφα.

Αἱ, λοιπὸν, ὁ Τολστόης πάντα γιὰ τὶς ψυχὲς ἐνδιαφέρεται, καὶ ποτὲ, καὶ ὅταν ἀκόμα ζωγραφίζει τὴν ἐπιπολαιότητα, τὴ μετριότητα τῆς πλαστῆς ζωῆς τῶν σαλονιῶν, ποτὲ δὲ χαμηλώνει τὴν ἀνθρώπινη ψυχὴ. Στὴν πολιορκία τῆς Σεβαστόπολης μὰς δείχνει στρατιῶτες καὶ ἀξιωματικούς ποὺ κάποτε ξεχνιόντανε στὸ παιχνίδι καὶ στὸ πιετὸ ἢ στοὺς καυγάδες ἀναμεταξύ τους πάνου στὸ παιχνίδι. Καὶ λέει: Τί τὰ θέλετε, εἰν' ἀδύνατο ἢ ἐρηφὴ φλόγα νὰ λάμπει πάντα μες σὲ ψυχὲς, μὰ εἶναι πάντα ἔτοιμη νὰ ξαναδυναμώσει καὶ νὰ φωτίσει με τὴ λάμψη τῆς τῆς ἀνθρώπινες

πράξεις. Κι ὅταν, στὴν ψεύτικη ζωὴ τῶν σαλονιῶν τὰ παιδιὰ φαίνονται με τὴν ἀπλότητά τους, με τὴ γητεία τους, με τὴν ξέχειλή τους ζωὴ, εἶναι σὰ μιὰ δροσιὰ ἀπὸ καθάρια βροῦση ποὺ ἀναδρῶζει, καὶ ποὺ ἡ ψυχὴ τοῦ Τολστόη τὴ ρουφάει μ' ἔλη της τὴ γλύκα. Ἔτσι μέσα σὲ λάκκο τὸ ἔργο του, μέλο τὸ σεδασμὸ γιὰ τὶς ἀνθρώπινες ψυχὲς ὡς καὶ στὴν πτώση τους ἀκόμα, μὰ τὰ πότομα παραστρατίσματα πρὸς τὸ μυστήριο ποὺ ζυπονοῦν μες σὲ ψυχὲς ὁ πόνος καὶ ὁ θάνατος, ἔχει ἕνα δυνατὸ, αἰώνιο χυμὸ θρησκευτικῆς ἐλπίδας ποὺ κυκλοφορεὶ καὶ μέσα, καὶ τὸ λεπτόλογο μὰ τόσο μεγάλο ἔργο του ποὺ φαίνεται σὰ θάσος ποὺ μέλους τοὺς κλώνους του τοὺς πράσι νους ἢ τοὺς ξερούς, μέλα του τὰ δροσιὰ ἢ τὰ μαρμαμένα φύλλα, μέλας του τὶς κατοικημένες ἢ ἔρημες φωλιὰς κολουπάει μες στὴ γλύκα τοῦ αἰθέρα καὶ μες στὸ μυστήριο τῶν ἀστροφώτιστων νυχτιῶν.

Νά, τί πράμα μες στὸ ἔργο τοῦ Τολστόη μὰς ἀναγγέλει καὶ μὰς ἔτοιμάζει τὴ μεγάλη κρίση τῆς μυστικοπάθειας ποὺ πρὶν ἀπὸ λίγο σὰς ἔλεγα. Κι αὐτὴ ἡ κρίση τῆς μυστικοπάθειας ἐξ ἐπιφυλάκῃς με καινούργια στοιχεῖα παρὰ μονάχα φανέρωσε, ἔδγαλε στὸ φῶς τὰ μυστικὰ στοιχεῖα ποὺ ἴσαμε τότε εἶτανε σκορπισμένα στὸ μεγάλο κύμα τῆς ζωῆς καὶ τῶν φυσικῶν εἰκόνων. Ὁ φανατικὸς μυστικισμὸς ποὺ ἔλαμψε στὴν ψυχὴ τοῦ Τολστόη κατὰ τὸ 1830 εἶναι σὰν ἕνας τρομερὸς ἥλιος ποὺ θὰ ξέφαινε τὸν ὠκεανὸ καὶ δὲ θάφινε παρὰ μονάχα τὸ ἄλατι τῆς θάλασσας. Μ' αὐτὸ τὸ ἄλατι βρισκότανε ἀπὸ πρὶν μες στὸν ὠκεανὸ, καὶ ἔλα τὰ τραχιά καὶ ἀπότομα στοιχεῖα τῆς δυνατῆς καὶ πικρῆς αὐτῆς διανέτησης βρισκότανε ἀπὸ πρὶν μες στὸ ἔργο τοῦ δασκάλου.

Καὶ τώρα, μετὰ τὴν κρίση, σὲ ποιά λύση ἔφτασε; Ποῦ μὰς ἀφήνει; ποῦ μὰς ἔδγηγε; Ὡ, ἂν κανένας ὑποτάξει τὸ ἔργο τοῦ Τολστόη, τὴ θρησκευτικὴ καὶ κοινωνικὴ φιλοσοφία του σὲ μιὰν αὐστηρὴ κριτικὴ ἀνάλυση δὲν πιστεύω πὼς θὰ μπορέσει νὰ ὑπάρχει πιὰ με τὴ σημερινὴ του μορφή. Οἱ ἀντίφασες εἶναι ἀπειρες ἐκεῖ μέσα καὶ πρῶτα πρῶτα εἶναι κάτι ὀδυνηρό, φριχτὸ νὰ συλλογιέσαι πὼς ὁ Τολστόης, με τὸ νὰ ἐπιθυμῆσει ἀπάνου ἀπὸ τὶς ἀπαίτησες τῆς καθημερινῆς ζωῆς ἕνα ἰδανικὸ ἀπόλυτο καὶ ἀφαιρεμένο ποὺ ἤθελε νὰ μὰς φέρει πρὸς τὴν εἰρήνη, ἀναγκάστηκε νὰ παλαίψει αὐτὸς ὁ ἴδιος μες στὴν ὀδυνηρότερη ἀγωνία καὶ τὴν πιὸ ἀπότομη ἀντίθεση. Κ' ὕστερα τί εἶναι ὁ χριστιανισμὸς του καὶ πὼς μπορεὶ νὰ σταθεῖ; Ἀπὸ τὴ μιὰ θέλησε νὰ βυθιστεῖ μες στὴν παράδοση, μὰ, μες ἀπ' αὐτὴ τὴν παράδοση διάλεξε, καὶ ὁ χριστιανισμὸς ποὺ σὲνομά του ζήτησε νὰ ὑποταχτοῦνε ἄλλες εἰς θέλησες εἰν' ἕνας χριστιανισμὸς ἀδθαίρετος, καμωμένος μόνο ἀπὸ τὸν Τολστόη. Εἶναι αὐστηρὸς γιὰ τὶς ἀρχὰς τοῦ χριστιανισμοῦ. Δὲ θέλει νὰ μιλοῦνε γιὰ τὴ Παλιὰ Διαθήκη, ξεχνώντας πὼς ἀπὸ τὴ Παλιὰ βγήκε ἡ Νέα, ὅπως τὸ

λουλούδι βγαίνει από το βλαστάρι. Διόχνει τη μεσαιωνική προφητεία του έρχομου του Θεού και δεν αφήνει να υπάρχει παρά ένας χριστιανισμός ξένος από καιρό και τόπο. Ναι μά, αν ο χριστιανισμός, μαυτό τον τρόπο δὲ σημαίνει παρά αγάπη των ανθρώπων ανάμεσό τους και πρὸς τὸ Θεό, αν ο χριστιανισμός δεν είναι παρά μόνο αυτό, αν τὰ Βαγγέλια, έπως τὸ λέει ο Τολστόης είναι πολλές φορές μιὰ συλλογή από δηγήματα άνόητα και βλαβερά, από ποῦ έρχεται τὸ υπεράνθρωπο, να ποῦμε, κύρος ποῦ έχει ο Τολστόης προστάζοντας κ' εμπνεοντάς μας; Κι ἄ, ο χριστιανισμός δεν είναι παρά αυτό, τί διαφορά έχει από τις άλλες μεγάλες ανθρώπινες θρησκείες, τὸ βραχμανισμό, τὸ βουδισμό, τὸ μωαμεθανισμό; Κι ο Τολστόης κατάντησε ἀλήθεια νάνα γνωρίσει τις ίδιες θρησκευτικές ἀρετές σ' όλες αὐτὲς τις θρησκείες. Πῶς λοιπόν να ξεχωρίσουμε ανάμεσ' αὐτῆς; Πῶς να δώσουμε δύναμη και κύρος στις διάφορες διακλήσεις τους; Πρέπει ἔδῳ να μπει στη μέση τὸ λογικό, κ' ἔτσι τὴν ἀποκάλυψη ποῦ μᾶς έρχεται από μιὰ παράδοση τὴ διαδέχεται ἡ ἀβέβαιη, ἀπληρῆ, μὲ ἀναγκαία προσπάθεια αὐτοῦ τοῦ λογικοῦ ποῦ ὁ Τολστόης φαινότανε σὰ να καταφρονούσε και να παραμερίζει.

Κ' ὕστερα τί ἀντίφραση μὲς στην αγάπη του γιὰ τὸ λαό! Σκύβει πρὸς αὐτόν, τὸν ἀγαπάει, θέλει να τὸν βοηθήσει. Θέλει να γίνει ὁμοίος του στην εὐλάβεια, στην ὑπομονή. Γιατί; Γιατί αὐτὸς ο λαὸς τοῦ φαίνεται γλυκὸς κ' ὑπομονετικός. Κι ὁμοῦς ο Τολστόης ξαίρει καλὰ πῶς πάνω σ' αὐτὸ τὸ λαό, από αἰῶνες, βραβαίνουν φορτιὰ ἀδικίας. Ξαίρει καλὰ πῶς αὐτὸς ο λαὸς δὲ θὰ μπορέσει να τὰ βγάλει από πάνω του παρά αν σηκωθεί, και τότε φαίνεται να μᾶς ἀποστομῶνει αὐτὴ ἡ τρομερὴ ἀντίφραση, πῶς ο Τολστόης ἀγαπώντας και θαμάζοντας τὸ λαό, θᾶπαυε νάναι μαζί του αν ο λαὸς ἔπαυε νάναι ὑπομονετικός και δὲν παραδεχότανε τὰ ἀρνητικά κ' εἰρηνικά μέσα ποῦ ὁ Τολστόης ἤθιλε να τοῦ ἐπιβάλλει.

Κ' ὕστερα τί ἰδανικό προτείνει στους ανθρώπους; Γενικά, ἕνα ἰδανικό παλαικό. Ὁ Τολστόης στη ζωὴ του σκετίστηκε με τὴ σκέψη τῆς Δύσης. Ξαίρει τοὺς συγγραφίδες μας, ξαίρει τὴ σημερινὴ ἐπιστήμη. Ἐκεῖνος ἀπ' ὄλους τοὺς συγγραφίδες τῆς Εὐρώπης ποῦ πὶδ πολὺ ἀγαπᾷ και θαμάζει, γιατί συβουλεύει τὴν ἀπλότητα, γιατί δείχνει δυσπιστία πρὸς τὴν ψευτιά τοῦ περίπλοκου τωρινοῦ πολιτισμοῦ, εἰν' ο Ρουσσώ. Μὰ τέλος, ο Τολστόης, αν ξαίρει τὴ Δύση, δὲν έχει ἐμπιστοσύνη σαυτὴν, τὴν καταδικάζει. Δὲ θέλει δημοκρατία. Ἡ δημοκρατία τοῦ φαίνεται ἀπλὰ δημοκρατοποίηση τῆς διαφθορᾶς ποῦ εἶτανε περιορισμένη ἄλλοτε με τὴν ὀλιγαρχία. Ὁ Τολστόης έχει γιὰ τὴν ἐπιστήμη, γιὰ τις ἐφεύρες και τὰ μηχανήματα τῆς ἕνα θαυμασμοῦ λιγώτερο από μέτριο, και τυλίγει με τὴν ἴδια περιφρόνηση, με τὸν ἴδιο καταδι-

καστικό τόνο, στην ἴδια φράση μέσα, ποῦ μᾶς φαίνεται παράξενη, τὰ θεωρητικά, τὸν τελέγραφο, τις μπόμπες, τοὺς σιδηροδρόμους και, λέει, όλες τις άλλες ἐφεύρες ποῦναί άνόητες ὅσο κ' ἐπικίνδυνες.

Και ξαίρω καλὰ πῶς πρέπει νάντιδράσουμε ὅσλες τις πρόληψες, ἄκόμα και στην πρόληψη τῆς ἐπιστήμης. Ξαίρω καλὰ πῶς είναι ὠφέλιμο να θυμίζει κανεις στοὺς ανθρώπους πῶς, πολὺ συχνά, οἱ ἐφεύρες, ἄκόμα κ' οἱ πὶδ θαυμαστές, τῆς ἐπιστήμης παραμορφώνονται από τὸ πνεῦμα τοῦ κέρδους και γίνονται ἀφορμὴ ἐκμετάλλευσης και κἀταπίεσης και δὲν κάνουν ἄλλο παρά νᾶξίνουν τὴν ἀδικία ποῦ υπάρχει στὸν κόσμο, τὸ ξαίρω αὐτό, και πρέπει να εὐχαριστήσουμε κείνους ποῦ μὲς από τις πολιτείες μας τις κατοικημένες από ἴσους κακὲς ἀρρώστειες, από τόσα ἀτυχήματα ὀλοτέλα ἀδικα, τὸ ξαίρω πῶς πρέπει να εὐχαριστήσουμε κείνους ποῦ κάνουν να περνάει σάν τὴ μεγάλη πνοὴ τῆς ὑγείας από τὰ πρωτόγονα δάση, ἡ μεγάλη ἀγνή πνοὴ τῆς εὐαγγελικῆς ἀγνότητας ποῦ περνάει πάνου από τις γελαστὲς λίμνες τῆς Γαλιλαίας. Τὸ ξαίρω αὐτό, μὲ ξαίρω ἄκόμα πῶς ἂ θέλουμε να προοδέψουμε, ἂ θέλουμε νάνεδοῦμε, δὲν πρέπει να κακολογῶμε μήτε τὴ δημοκρατία μήτε τὴν ἐπιστήμη. Πρέπει να τις ὑψώσουμε, να τις δώσουμε καινούργια μορφή, να τις πλατύνουμε. Πρέπει ἡ πολιτικὴ δημοκρατία να γίνει κοινωνικὴ δημοκρατία.

Ὁ Τολστόης ἔμεινε ἀνατολίτης, και δὲ θέλει να πάρει ἡ Ρούσικη ἐπανάσταση τὸ δρόμο τῆς δυτικῆς. Φοβᾶται τὴ βιομηχανία ποῦ ὄλο και ἀξάνει, ὕστερα τὴ δημοκρατία, και δὲ θᾶθελε παρά μιὰν ἀγροικὴ παραγωγή με κομμουνιστικὴ βᾶση. Μὰ είναι ἀδύνατο να σταματήσει κανεις τὴν ἐπανάσταση τοῦ κόσμου. Οἱ βιομηχανίες ἀξάνουν, κι ἄκόμα και στην Ἀνατολή, και στη Ρωσία ὅπου τὸ βιομηχανικό προλεταριάτο ξύπνησε από ἕνα βερὸν ὕπνο τὴ μάζα τῶν χωρικών, και στην Περσία, και στις Ἰνδίες, και στην Ἰαπωνία, και στην Κίνα, ὅλη τὴν Ἰσαμεμὲ τώρα κομισμένη Ἀνατολή ο πυρετὸς τῆς Εὐρωπαϊκῆς δραστηριότητας μᾶς του τις ἔλλειψες και τις σκληρότητες και τὰ κακὰ ποῦ φέρνει, μὰ και μᾶλα του τὰ μεγαλεία, ξαπλώνεται στὸν κόσμο. Οἱ λαοὶ αὐτοὶ ὄλο και πὶδ πολὺ ξυπνοῦνε και λυτρώνονται. Κ' ἔτσι ὅχι με τὸ νᾶρνιόμαστε τὴ βιομηχανικὴ παραγωγή, παρά με τὸ να οργανώσουμε ὅλη τὴν παραγωγή σε μιὰ βᾶση νέας δικαιοσύνης, θᾶεφαλίσουμε τὴν ἰσορροπία μὲς στην πρόοδο ποῦ ὄλο και μεγαλώνει.

Μὰ, ὅποια σημασία κι αν ἔχουν οἱ κριτικὲς ποῦ ἔτσι στὰ πεταχτὰ κάνω γιὰ να σημειώσω τις ἐπιφύλαξές μου, ὄλοι ἔμεις ποῦ ἀγωνιζόμαστε, ἡ καλυτέρα, ἂ μοῦ δώστε τὴν ἄδεια να πῶ τὸ μεγάλο αὐτὸ λόγο, ὄλοι ἔμεις ποῦ ζοῦμε, χρωστῶμε μιὰ ξεχωριστὴ χάρη στὸν ὄνθρωπο ποῦ μᾶς θύμισε, ὄλους, ὅποια και νᾶτανε ἡ θέση μας κ' ἡ κατάστασή μας,

τὸ ἠθικὸ νόημα καὶ τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς. Ὅλοι μπορούμε, μὲς στὴ στενὴ καὶ σκοτεινὴ ζωὴ ποὺ ζοῦμε, νὰ ξεχάσουμε τὸ βαθὺ νόημα καὶ τὸ μυστήριον τῆς ὑπαρξῆς. Πόσες φορές παρατήρησα, στὸ μεγάλο αὐτὸ Παρσι, πὼς εἶναι σκεδὸν ἀδύνατο νὰ ξεχωρίσει κανένας τᾶστρα, ἢ ἂν μὲς στοὺς δρομάκους ἀπαντοῦσε γυρτὲς σκέπες σπιτιῶν κ' ἔτσι μπορούσε νὰ τὰ δεῖ, ἢ χτηνώδικη λάμψη τῶν φώτων τῆς πόλης κρύβη τὴ λάμψη τοῦρανοῦ. Αἱ λοιπὸν, σβλες σκεδὸν τις κατάστασεις, σβλα τὰ επαγγέλματα, σβλες τις τάξεις, ὁ ἀρέντης εἰν' ἀπορροφημένος ἀπὸ τὴ φροντίδα τῆς ἐπιχειρήσεώς του, τοῦ κέρδους, ἢ τῆς εὐθύνης γιὰ τὴ διαχείρησι. Οἱ ἐργάτες εἶναι βυθισμένοι στὶς σκοτεινὲς ἀβυσσοὺς τῆς δυστυχίας, καὶ δὲν προβάλλουν κάποτε τὸ κεφάλι καὶ τὸ στόμα τους παρὰ γιὰ νὰ βγάλουνε μιὰ κραυγὴ διαμαρτυρίας καταγγελίας. Ἐμεῖς οἱ πολιτικοί, χαμένοι μὲς στὶς μάχες καὶ πνιγμένοι μὲς στὶς καθημερινὲς ραδιοῦργιες—θλοι, μπορεί νὰ ξεχάσουμε πὼς πρὶν ἀπ' ὅλα εἴμαστε ἄνθρωποι, δηλαδὴ συνειδήσεις αὐθύπαρχτες μαζὶ κ' ἐφήμερες χαμένες μέσα σ' ἐν' ἀπειρο γεμάτο μυστήριον. Καὶ μπορεί νὰ ξεχάσουμε τὸ σκοπὸ τῆς ζωῆς καὶ νὰ μὴ φροντίσουμε νὰ βροῦμε τὸ νόημα τῆς. Μπορεῖ νὰ παραγνωρίσουμε τᾶληθινὰ ἀγαθὰ, τὴν ἡσυχία τῆς καρδιάς καὶ τὴ γαλήνη τοῦ νοῦ. Ὁ Τολστόης μᾶς βοηθεῖ νὰ ὑψώσουμε τὰ μάτια πρὸς τὸν ἀστροφώτιστο οὐρανὸ νὰ ξανάβροῦμε τὸ νόημα τῆς ἀπλότητος, τῆς ἀδερφωσύνης, τῆς βαθείας καὶ μυστηριώδικης ζωῆς. Καὶ μαζὶ μᾶς εἰδοποιεῖ. Εἰδοποιεῖ τοὺς συντηρητικοὺς, αὐτὸς ποὺ δὲν εἶναι ὁ πρόστυχος, ὁ ρημητικὸς καὶ καταστρεπτικὸς ἐπαναστάτης ποὺ κάποτε μπορεῖτε νὰ τὸν ἀποκηρύξετε. Αὐτὸς εἶν' ὁ ἄνθρωπος τῆς εἰρήνης, τῆς ἀγάπης, τοῦ ξανανιωμένου χριστιανισμοῦ, εἰδοποιεῖ τοὺς συντηρητικοὺς πὼς τὸ σημερινὸ κοινωνικὸ σύστημα δὲ στέκεται πιά, πὼς καταδικάζεται ὄχι μόνο ἀπὸ γεμάτες θυμὸ ἀπαίτησες ἐκείνων ποὺ ὑποφέρουν παρὰ καὶ ἀπὸ τὴν ἐσωτερικὴ διαμαρτυρία τῶν πρὸ εὐγενικῶν ψυχῶν, ποὺ νιώθουν πὼς τοὺς πλακώνει τὰ στήθια ἢ ἀναξιοπρέπεια, ἢ καταστροφή, ἢ ἀδλιότητα ποὺ κλείνει μέσα τῆς ἢ σημερινὴ κοινωνία.

Κι ἀφοῦ, μὲ τὸν Τολστόη ἔχουμε τὴν ἄδεια νὰ θυμηθοῦμε ἕνα ἐδάφιο ἀπὸ τοὺς ψαλμοὺς, θὰ πῶ σβλους : Προσέξτε, μελετήστε, δουλέψτε, συλλογιστήτε, ἐτοιμάστε ἀδερφικὰ ἰδρύματα, γιὰ νάνα ἢ ἀναπόφευχτη κοινωνικὴ ἐπανάσταση εἰρηνικὴ. Μὰ ὅπως ὁ ψαλμωδὸς ἔλεγε γιὰ τὸ θεό : Μπορεῖτε νὰ πάτε στὰ ψηλὰ τοῦρανοῦ, θὰ τὸν βρεῖτε, στὰ βαθιὰ τῆς γῆς, θὰ τὸν βρεῖτε, μήτε στὴν Ἀνατολὴ μήτε στὴ Δύση δὲ θὰ ξεφύγετε ἀπὸ τὴ ματιὰ του, ἐγὼ σὰς λέω : Ἡ ἐπανάσταση εἶναι δῶ, εἶναι κεῖ, εἶναι παντοῦ. Εἶναι μὲς στὴν ὀργάνωση ἐκείνων ποὺ ὑποφέρουν, μὲς στὴν ἀψηλὴ διαμαρτυρία ἐκείνων ποὺ σκέπτονται.

Οἱ πνεεὶς ποῦρχονται ἀπὸ τὴν Ἀνατολὴ καὶ ἀπὸ τὴ Δύση, οἱ θυμοὶ τοῦ προλεταριάτου τῆς Δύσης, ἢ ἀνατολίτικη μυστικοπάθεια τοῦ Τολστόη, ἔλες αὐτὲς οἱ πνεεὶς σμίγουν σὲνα στρόβιλο ἄγριας μπόρας γύρω ἀπὸ τὴν παλιὰ κοινωνία τὴ σαπημένη καὶ φαγωμένη σὰν τὸν κούφιο κορμὸ γέρικης ἀρρωστης βαλανιδιάς. Ἐτοιμάστε λοιπὸν μιὰ κοινωνία νέα καὶ δικαίω τερη!

ΗΛ. Φ. ΗΛΙΟΥ

ΘΑΛΑΣΣΟΠΑΛΕΜΑ

Τὸ μαγικὸ ὄνειρεύομαι τῆς Καλυψῶς νησάκι, τὸν Ὀδυσσεᾶ καὶ τοῦ καπνοῦ τοῦ μακρονοῦ τὸν πόθο· μὰ τὸ θαλασσοπάλεμα, ποὺ πάει γιὰ τὴν Ἰθάκη, ἀπ' ὅλα δυνατώτερα καὶ ὡς τὴν ψυχὴ τὸ νοιώθω.

Μάταιο νὰ πᾶς μὰ κ' ἢ ἡδονὴ σ' ἄναντρον βγάξει λήθη! Φτιάξε τὴ βάρκα σου, ἄνθρωπε, καὶ λέβα τὸ πανί [σου, καὶ δίχως λύπ' ἢ προσμονή, διπλάνοιξε τὰ στήθη κ' ἐλεύθερος στὰ σκοτεινὰ ἀφροπέλαγα βυθίσου.

ΑΓΓΕΛΟΣ ΣΗΜΗΡΙΩΤΗΣ

ΕΤΥΜΟΛΟΓΙΚΑ

Μοναχός.

Τὸ μοναχὸς δὲν εἶναι τοῦ κλασικοῦ ἑλληνισμοῦ· ἀρχαῖο δόκιμο εἶναι τὸ μόνος Ὡστόσο ἐπειδὴ ὑπαρχαν τὰ διχῆ, τριχῆ, π ο λ λ α χ ῆ ἐπιρρήματα γιὰ νὰ σημαίνουν τὰ δυὸ φορές, τρεῖς φορές, πολλὲς φορές, ἀναγκαστήκανε νὰ ποθνε καὶ μ ο ν α χ ῆ γιὰ τὸ μιὰ φορὰ (Ξεν. Ἀν. Δ', 4, 18. Πλατ. Νομ. 720 κ κλπ.)

Δὲν εἴτανε λοιπὸν παραφύση κατὰ τὸ π ο λ λ α χ ῶ ς νὰ ποῦνε ἀργότερα καὶ μ ο ν α χ ῶ ς ἀφοῦ λέγανε μ ο ν α χ ῆ σὰν τὸ π ο λ λ α χ ῆ (ἀναλογία ἀπ' ἀντίθεση,) ποὺ τὸ προτοαπαντοῦμε κίβλας στὸν Ἀριστοτέλη (Ἠθικ. β, 6, 14. ὡς Πολιτ. ε, 8, 15.)

Ἄμα λοιπὸν ἔγινε αὐτὸ τὸ ἐπίρρημα, ἐπειδὴ ὅλα σχεδὸν τὰ μέ-ως ἐπιρρήματα ἔχουνε τὸ ἀντίστοιχο ἐπίθετο μέ-ος, κατὰ τὸ σχῆμα : πενιχρός-πενιχρός, ἀγαθός-ἀγαθός κτλ. εἶπαν ἀντίθετα καὶ μοναχός-μοναχός. Μὲ τὴ σημασία τοῦ μόνος (Ἀριστ. Μετὰ τὰ φυσικ. ζ, 15, 9. Διοδ. β, 58.) Μόνος ἔτσι ξηγιέται τὸ προσκόλλημα -α χ ὄ ς .

Μ. ΦΙΛΗΝΤΑΣ.